

---

gen in zwang zijnde spiritisme, maakt namelijk, in samenhang met uitlatingen uit begin 1859 over magnetisme, tafeldans, klopgeesten, enz., aannemelijk, dat hij als student en beginnend predikant duchtig in dergelijke verschijnselen geïnteresseerd is geweest. Dit om langs deze weg het gesloten wereldbeeld van het positivisme te kunnen weerleggen. De man die graag alles met zijn rede wilde verklaren, was toch teveel geloofs- en vooral gevoelsmens dan dat hij zich voor een sciëntistische benadering van de werkelijkheid liet winnen. Vandaar dat hij bijgeloof boven ongeloof verkoos: 'altijd nog beter met de wieken der verbeelding geklapt dan dommelend ingeslapen. ... Want is bijgeloof al een ziekte, ongeloof is versterf van den geest'. Het gaat hier om een constante in Kuypers karakter, die opnieuw, maar dan thematisch uitgewerkt, aan de oppervlakte zou komen in zijn oratie van 1892 over *De verflauwing der grenzen*, waarin hij de grondslag legde voor zijn neo-calvinistische wereldbeschouwing. Tegenover de evolutionaire opvattingen van Darwin en Haeckel poneerde hij zijn eigen, eveneens evolutionaire systeem van een door God geleide *palingenesie*. Met laatstgenoemd begrip, dat niet slechts naar de persoonlijke wedergeboorte, maar ook naar die van hemel en aarde verwees, beklemtoonde hij zowel het bewust subjectieve uitgangspunt van zijn denken als de door hem beoogde holistische, tevens teleologische benadering van de schepping. Echter, ook achter dit betoog, dat zo streng de scheidslijn tussen gelovigen en niet-gelovigen trok en de noodzaak van een eigen, antithetisch leven bepleitte, school de gevoelsmens. Van Schleiermacher, die reeds in 1859 zijn leidsman was geweest, heette het nu: in hem heeft 'de Réveil der Christelijke religie ... de hand van het Pantheïsme gekust'. Erg kwalijk nam Kuypers hem dat niet. Hij moest immers van zichzelf bekennen: 'Stond mij ... de keus tusschen het bevroren Deïsme, dat u ten slotte het bloed in de aderen uwer ziel doet verstijven, en het smeltend Pantheïsme, dat temidden eener tropische weelde u iets van zijn eigen wellust in de ziel doet trillen, er zou geen aarzeling voor mij mogelijk zijn. In Indië zou ik Buddhist zijn geweest'. Kuypers dwingende, discursieve betoogtrant, waarmee hij gedurende zijn leven velen van zich zou vervreemden, zou in de eerste plaats wel eens bedoeld kunnen zijn om zijn eigen, vele kanten uitwaaiend gevoelsleven in toom te houden. Zonder dit rijke gevoels-, of ruimer: 'instinctieve' leven, zou hij evenwel nooit zijn geworden die hij werd. Zonder dit geen bekeringservaring als in 1848, geen kleurrijk verslag van latere emotionele ervaringen als in de *Confidentie* van 1873, geen taalvirtuositeit in de talloze kerkelijke en politieke publicaties waardoor hij een heel 'volksdeel' aan zich wist te binden, geen alom gewaardeerde gevoelige meditaties, maar ook geen vindingrijkheid en grilligheid, waarmee hij vriend en vijand versted kon doen staan.